

פגם האדמה ופגם עץ הדעת

עץ פרי עושה פרי

נאמר בתורה¹ "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה לְמִינֵהוּ אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן". אולם בפסוק הבא נאמר: "וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי" מבאר רש"י במקום כי 'עץ פרי' עניינו: 'שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן אלא 'ותוצא הארץ ... עץ עושה פרי' ולא העץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה". יש לבאר מהו עניין השינוי, ומדוע שינתה הארץ? מבאר המהר"ל, בפירושו גור אריה, כי לארץ אין ישות עצמית ולכן אין בה מציאות של יצר הרע. אולם השמים הם מן העליונים, ואילו הארץ מן התחתונים ולכן יש בה חיסרון. עקב חסרונה היא לא מילאה בשלימות את ציווי השי"ת בבריאה, וממילא גם האדם שנברא ממנה קיים אף בו חסרון ולכן לא קיים את מצוות בוראו בשלימות. ממשיך המהר"ל ומבאר כי השמים והארץ הינם בבחינת משפיע ומקבל, בחינת עץ ופרי, וממילא הארץ נתנה כוחה לפרי, שהוא העשוי בבחינתה. האדם, בלוקחו את הפרי, התחבר לבחינת החיסרון הקיים בפרי ונמשך אחריו.

הויכוח בין הנחש לחוה היה דווקא בעניין הפרי. חטא עץ הדעת היה בכך שחוה יצרה את מציאות הפירוד בכך שנמשכה לפרי. עץ הדעת עניינו הפירוד, ולכן דווקא עליו נצטווה אדם הראשון. לעומתו עץ החיים, הנמצא "בתוך הגן", עניינו האחדות. אולי ניתן לומר (וכך גם משמע מהמהר"ל שם) כי עץ החיים נשאר במדרגה מתוקנת ובו לא פגמה האדמה. אם האדם לא היה נמשך אחר פרי עץ הדעת הוא היה זוכה להיכנס מתוקן לשבת וטועם מעץ החיים, ובכך היה מתקן את פגם האדמה ומביא את העולם לתיקונו.

ארץ ואדמה

מבאר רבינו בחיי² כך: "והמחלוקת הזו שהיה ביום שני היה תחילת כל מחלוקת וסיבתה, ולכך לא נאמר בו כי טוב שהוא גרם הגורמים אחריו וממנו והלאה היו החולקים והמשנים רצון ה' יתברך, שהרי בשלישי אמר תוצא הארץ עץ פרי והיא לא עשתה כן אלא עץ עושה פרי". אם כן ביום השני החל להתגלות יסוד השינוי בבריאה. ניתן לומר כי כשהארץ שינתה את הציווי הרי ששינוי זה יכל להיות גם למעליותא. הרי חז"ל³ אומרים על מהות המילה ארץ: "שרצתה לעשות רצון קונה". ממילא יתכן לומר כי הבחינה הפנימית של הארץ הינה חלק מגילוי ההדרגה בבריאה, שהחלה להתגלות ביום השני. יש להוסיף לכך כי בכל פסוקי שבעת ימי הבריאה נזכרת רק המילה ארץ, ולא המילה אדמה. אולם בפרק ב' של ספר בראשית מתואר תהליך בריאת האדם בפועל, ושם נאמר כי האדם נברא עפר מן האדמה. בכל סדר ההשתלשלויות שם מופיעה המילה אדמה, והיא זו שמכוחה פגם האדם.

יש אולי לחלק ולומר כי ההבדל בין ארץ לאדמה הוא בכך שהארץ הינה המהות הפנימית של היבשה, ואילו האדמה הינה המהות החיצונית. השינוי הפנימי בין בחינת העץ לפרי היה מסיבה פנימית, אולם בעת גילוי במימד האדמה הרי שהוא גרם לחטא האדם אשר נדבק בבחינת החיסרון אשר לפרי, כאמור לעיל. אם כן כיוון שפגם האדם נבע מפגם האדמה, הרי שהאדמה נתקללה בעבורו רק לאחר החטא.

¹ בראשית א, י"ב
² בסוף ביאורו לפס' ד'
³ מדרש רבה פר' ה', ה.

תיקון האדם הינו גם תיקון העולם. בעל הבית גנזי, במאמרו בנושא, מחלק בין בחינת הארץ לבין בחינת האדמה. הארץ, שהיא כינוי כללי ליבשה, רצתה לעשות רצון קונה והמילה ארץ רומזת על רצון. אולם בחינת האדמה היא זו שפגמה, והיא שנתקלה. הארץ רצתה לעשות את רצונו הפנימי של השי"ת, ואילו האדמה עניינה הרובד החיצוני של הבריאה.

קיללת האדם ותיקונה

קיללת האדם לאחר חטא עץ הדעת היא⁴ "בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבְךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ כִּי עֶפְרָא אֶתָּה וְאֶל עֶפְרָא תִשׁוּב". לפי הפשט הלחם הינו המזון הבסיסי של האדם, ומשום כך דווקא בו נתקלל האדם. אולם בהתבוננות מעמיקה משמע כי הדבר רמז במילת "אפיך" שמשמעותה 'פנים'⁵, ואולי נרמז בכך כי התיקון לזיעת אפיו של האדם הינו באמצעות 'לחם הפנים', תיקון פנימיות האדם שנפגמה בחטא. רמז לכך גם בדברי תרגום אונקלוס המתרגם⁶ "בזיעת" – "בדיעתא", יתכן מלשון דעת, בה תלוי תיקון הלחם⁷.

עניין זה מבואר בדברי חז"ל במסכת פסחים⁸: "אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שאמר הקב"ה לאדם "וקוץ ודרדר תצמיח לך" זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו: רבש"ע, אני וחמורי נאכל באבוס אחד? כיון שאמר לו "בזיעת אפך תאכל לחם" נתקרה דעתו". מבואר מלשון המדרש כי תיקון זה של עמל האדם ויגיעתו סביב הפת קשור בדעת, והוא מהווה כאמור תיקון לפגם בו נפגמה הדעת, הוא חטא עץ הדעת.

ניתן לומר כי לחם הפנים, שהיה מונח בהיכל בית ד' על גבי השולחן, הינו המאכל המתוקן הנאכל על-ידי הכהנים ביום השבת. זהו גם עניינה של הברכה המיוחדת שנשתלחה בלחם זה, שנשאר חם משבת לשבת שכן עניינו כמו המן – אינו מושפע משינויי העולם הזה, בבחינת "לחם אבירים אכל איש" הנדרש לגבי המן.

שתי דעות מרכזיות קיימות בדברי חז"ל לגבי זהות עץ הדעת: חיטה וגפן. לקמן נבאר כי שתי דעות אילו משלימות אחת את השניה, ומבטאות שני עניינים מרכזיים שנפגמו בעטיו של החטא. רבי צדוק הכהן מלובלין מבאר כי לפני חטאו של אדם הראשון הלחם היה מתוקן, ומשמעות העניין היא שפריו של עץ הדעת היה לחם! משמעות הקללה היא שכיום על האדם לעבד את החיטה באחד עשרה מלאכות הקשורות לפת, ובכך ליצור את אותו לחם שגדל על גבי עץ החיטה לפני שנפל העולם בחטאו.

באותו אופן ניתן לדרוש גם לגבי הגפן, שכן על היין הקדמון נאמר בדברי חז"ל⁹ "אמר רבי יהושע בן לוי: זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית". כלומר: פרי הגפן הכיל בתוכו יין מופלא, שאיבד את טעמו המיוחד לאחר חטא עץ הדעת, וכל תהליך יצור היין מטרתו לשחזר טעם מופלא זה. אם כן – גם לגבי הגפן קיים תהליך של תיקון.

גם ללחם וגם ליין יוחדו ברכות מיוחדות, המבדילות אותם מיתר המאכלים. ברכת "המוציא לחם מן הארץ" ללחם וברכת "בורא פרי הגפן" ליין. דהיינו: הלחם הינו המאכל המתוקן, בעוד שהיין הינו המשקה המתוקן. אולם ניתן להבדיל ביניהם שכן הלחם הינו המאכל הבסיסי של האדם, בעוד שהיין הינו בבחינת תוספת וקינוח. בלשון תורת הסוד הלחם הינו בבחינת החכמה, שהינה גולמית, בעוד שהיין הינו בבחינת הבינה שעניינה בירור והבדלה. משום כך לגבי היין מצאנו כי קיים מושג של 'יין המשמח', הגורם לאדם שמחה והינו

⁴ בראשית ג, יט.

⁵ עיין פירוש הרס"ג שם, וכן ברד"ק האומר "זכר האפים כי בהם תראה הזיעה, ועוד כי לא יזיעו הפנים אלא ברוב היגיעה". ובחזקוני מבאר זאת על החוטם ואומר כי קללה זו נתקיימה דווקא בעובדי האדמה.

⁶ לפי גירסא אחת, בשניה נאמר "בזיעתא".

⁷ חז"ל אומרים כי "אין התינוק אומר 'אבא ואמא' עד שיטעם טעם דגן" (ברכות מ ע"א) – דעת האדם תלויה בענין טעם הדגן.

⁸ קידה ע"א.

⁹ ברכות לד ע"ב.

המקדש בפרשה

הרב מנחם מקובר

בראשית

היין המתוקן, ולעומתו את היין המשכר' הגורם לאדם נפילה ואיבוד חושים. ניתן לומר כי בחינת ה'טוב' שבעץ הדעת מתגלה בין המשמח, בעוד שבחינת ה'רע' מתגלה בין המשכר.

הלחם המתוקן מגלה את נקודת הרצון הפנימית, המחברת את האדם לבחינת הארץ שמהותה הרצון הפנימי המתוקן. בחינה זו מחברת את האדמה המקולקלת אל הארץ המתוקנת, ומגלה את מימד הרצון הפנימי המתוקן של הבריאה.

